

Erkel forradalmi műve: a Bánk bán

Előadás az Állami Operaházban

„Mostanában szokás öt elavultnak hirdetni és jelentőségét kisebbíteni. Sajnálatos dolog volna, akkor is, ha már fölötte álló magyar zenészekkel bírnánk, de egyenesen kárhozatos azt tenni, amidőn még olyanunk sinés, aki csak magát meg is közelítené.” — Így panaszkodik 1910-ben, Erkel Ferenc születésének századik évfordulóján egyik méltatója.

A századforduló idején wagneriánusok váltották egymást a budapesti Operaház igazgatói székében, a nyugati zenei modernizmus első áramlatai is ebben az időben kezdték hallhatni hangjukat — a kor valóban nem kedvezett Erkel gyökerében más íhletésű zenéjének. Ki is kiáltották korszerűtlennek, idejétmúltak.

De vajjon nem időszzerű-e Erkel zenéje ma? Ma, amikor a jó, haladó magyar hagyományokra támaszkodva, azokat továbbfejlesztve akarjuk felépíteni új, szocialista szellemmel feltöltött zenekultúránkat. Időszzerű. Hiszen legismertebb két operája: a Hunyadi László is, a Bánk bán is klasszikus remeke a múlt század dalműirodalmának, és évszázadnyi távolságból is a mához szól.

Allami Operaházunk mégis, méltatlanul mellőzte mindkét művet, különösen a Bánk bánt. Most is majdnem egy esztendő szünet után, ebben az évadban először szólaltatta meg Erkel és a magyar operairodalom azóta is legkiemelkedőbb alkotását.

★

Erkel az 1830-as évek végén került Pestre, a reformkor eszméi fővárosába, Kolozsvárról, ahol színházi karmester volt. A függetlenségi mozgalom hamarosan nemzeti zeneművésszé nevelte. Amikor az 1848-as forradalom végigsöpör Európán, Pesten Erkel Hunyadi-jának kardalával tüntetnek Metternich bukásának örömeire: „Megtált a cselszövő...” És a szabadságharc elbukása után az abszolutizmus keserű évtizedeiben a Bánk bán tol-

másolja az egész nemzet fájdalmát, szenvedéseit.

Forradalmár volt, ha nem is állt be a honvédek közé, ahogyan azt első fellángolásában elhatározta. Forradalmár volt műveiben és azok hatásában. Fellépésekor a magyar zene alig volt több, mint néhány nagyszerű vándorzenész. Lavotta, Csermák, Rózsavölgyi, Bihari, vagy cigányzenészbandák ügye, német muzsikuskok külön szórakozása. Erkel a magyar zenéhez fordult, a népi forrásból táplálkozó és a XVIII. század folyamán kialakult verbunkosokhoz és mielőtt a zenetudomány megállapította volna, megérezte magyar sajátosságait. Ebből a verbunkos zenéből terebélyesítette ki operazenéjének magyar, népies formáját. Hogy honnan, kitől tanulta az operafarmát? Kétségtelenül az olasz „nagvopera” is tanulságot szolgáltat számára. A forma talán nem teljesen az övé, de annál inkább az anyag.

Amit elődei (főként Ruzicska) még csak csirájában próbálgattak, azt koraszakra szólóan megvalósította. Megvalósította annyira kiforrottan, olyan magától értetődő természetességgel, mintha évtizedes magyar operahagyományokhoz igazodhatott volna.

Tárgyválasztásánál mindig a nemzeti forradalmi témákat kereste: operái nem is tudtak utat törni maguknak a császárvárosba s onnan a határon túlra. Katona József drámája különösen mély hatással volt rá. Felismerte benne a magyar nép sokszázados elnyomatásának és érlelődő forradalmiságának klasszikus kifejezését. Meglátta benne, hogy a magyar függetlenségi törekvések első forradalmi színpadi ábrázolása mennyire megfelelő annak a mondanivalónak, amit kife-

jezni akart a zenéjével. Hiszen Katona hazafias drámájának hősei is az idegen elnyomók ellen küzdöttek, mint a 48-as szabadságharc forradalmárai a Habsburgok ellen: s a szinte rab-szolgasorban szenvedő jobbágy Tiborc panaszában, a nyomorultul elnyomott nép lázadó hangja szólalt meg.

Eveken át hordta magában a témát; érlelte lelkében a szabadságharc pátoszával, majd az elnyomatás keserűségével átítatott dallamait. Nem nyugodott, amíg zenébe nem öntötte. Szövegírója: Egressy Béni, a népszínműíró-zeneszerző háromba sűrítette az eredeti öt felvonásos drámát és változtatott a szerkezetén, s a végkifejletésén is. A librettóban így sokkal inkább Melinda szenvedő alakja került az előtérbe, s ezzel a dráma hangsúlya méginkább Bánk és Melinda egyéni tragédiáját húzta alá. A szövegkönyv azonban így is elég hűen igyekszik visszaadni a Katona drámát. Ami pedig nem sikerült Egressynek, az sikerült Erkelnek.

A „Bánk bán” tetőpontja Erkel Ferenc alkotó-művészetének. Az opera csupa áradó dallamosság, s egymást érik a kifejező, megkapó zenei részek. Polifonikusabb — többszólalóbb —, mint a szerző előző két műve, erőteljesebben népies ritmikájú, határozottabban merít a népi forrásokból, több benne a dalszerűség. Szinte csodálatos, hogyan fordul a szerző a magyar zene addigi formáihoz, tartalmához és újraterve, hogyan terebélyesíti az egyes formákat, hogyan tágitja a mondanivalót. Így bontja fel a korriambust — a lengedező verslábát és visz belé egészen eredeti változatos ságot („Szép Melinda, mért vagy oly

szomorú?”), lassítja, vagy gyorsítja a verbunkos ritmust a kifejező jellemzés kedvéért (Bánk és Gertrud drámai csúcspontot, jelentő kettőse). A zenéje persze nem minden részletében magyar hangvételi, de ilyen volt korának Pestje is: magyaros ruha és még sok idegen szó. Különösen Bánk bán és Ottó epekedései zendülnek meg az olasz nagyoperák jellegzetes hangján.

Rendkívül biztosan kezeli Erkel a „Bánk bán”-ban az énekszólamot, az egyes hangszereket és hangszercsoportokat. Mesterien ismeri a zenekart, a hangszerelést. Hangulat- és helyzetfestési jellemrajzban egészen remek zenekari színeket alkalmaz (Melinda és Ottó izgatottan löktető duettje; Bibe-rach gonoszságának találó zenei kifejezése). Hangszínei emellett mindig természetesekek, hatásai sehol sem erőltetettek. A nagyszerűen felépített szólamvezetés gyönyörű példája az I. felvonás fináléja; a hangszerek virtuóz szólói pedig különösen a II. felvonásban ragadnak meg. Erkel a viola d'amour, hárfá és angolkürt mellett, a magyar műzenében először, itt megszólaltatja a cimbalmot.

A „Bánk bán” zenéje operazene a javából. Drámai és lírai szépségével, üdítő tisztaságával ma is lenyűgöző.

★

Operaházunk előadása, sajnos, nem ad egészen hiteles képet a műről. Az 1940-es években, teljesen szükségtelen átdolgozással az eredeti tenor címszerepet baritonra írták át, ugyanakkor belenyúltak a hangszerelésbe is. Ez az átdolgozás természetesen megkívánta, hogy az addig bariton és basszusbariton szerepeket is mélyebb hangfekvésbe tegyék. A méltatlan változta-

tás természetesen meghamisította a mű eredeti hanghordozását. A dalszínház egyik legközelebbi feladata, hogy Erkel remekét visszaállítsa az eredeti formába, s dramaturgiailag felfrissítve újra betanítsa.

A régen hallott műben azonban így is örömről tellett. Különösen *Osováth* Júlia ábrázolta megindító színészi eszközökkel és szép énekkel * Melinda alakját. A címszerepben *Palló* Imre főként a kétségekkel való vívódás jellemzésére talált hiteles vonásokat. *Petur* bánt *Fodor* János formálta meg hangban, játékban egyaránt erőteljesen, a mindenre kész kóbor lovagot pedig *Maleczky* Oszkár. *Tiborc*, a virágkínzott jobbágy panaszát *Benze* Miklós szólaltatta meg megindítóan. *Udvardy* énekeben is, színészi magatartásban is találóan játszotta *Ottót*. *Reményi* Sándor II. Endre szerepében szolgálta jól az előadást. Végezetül emlékezzünk meg *Némethy* Ella örökös tagról, aki önfeláldozó „beugrással” vállalta, s énekelte kitűnően *Gertrud* királyné szerepét. A tehetséges, fiatal *Kórody* András igen jól kibentartotta a zenekart és a színpadot. Néhány apróbb bizonytalanság nem rajta múltott. A kellő számú próbák hiányát leginkább a szemével a karmesteri pálcán csüggő énekkar merevsége, mozdulatlansága árulta el.

Uj, szocialista zenekultúránkat akkor építjük helyesen, ha megbecsüljük a jó magyar hagyományokat is. Operaházunk most már állandóan műsorán fogja tartani a Bánk bánt, hogy a tanuló, művelődő munkásosztály, az egész magyar nép kincsévé tegye. Ismerkedjék meg a dolgozók minél szélesebb rétege a magyar zene nagy klasszikusával, s nézze és hallgassa meg minél több munkás a Bánk bánt, azt az operát, amelynek szövege is, zenéje is híven őrzi leghaladóbb hagyományaink szellemét.

Lószy János